

İSTEM

İSLÂM SAN'AT, TARİH, EDEBİYAT VE MÛSİKÎSİ DERGİSİ

26

RODOS FETHİ PAŞA VAKFI HÂFİZ AHMET AĞA KÛTÛPHANESİ'NDE BULUNAN
XVI. YÛZYILA AİT BAZI YAZMA ESERLERDEKİ UNVÂN SAYFASI TEZHİBLERİ

The XVIth Century Illuminations of Title Page in Some Manuscripts in Hafız Ahmet Ağa
Library of Rhodes Foundation of Fethi Pasha

Arş. Gör. Fatma Şeyma BOYDAK

*RODOS FETHİ PAŞA VAKFI HÂFİZ AHMET AĞA KÜTÜPHANESİ'NDE
BULUNAN XVI. YÜZYILA AİT BAZI YAZMA ESERLERDEKİ UNVÂN
SAYFASI TEZHİBLERİ*

*Arş. Gör. Fatma Şeyma BOYDAK
Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*

ÖZ

Bu makale, Rodos Hafız Ahmet Ağa Kütüphanesi'nde bulunan XVI. yüzyıla ait 8 adet yazma eserin unvân sayfası tezhiblerinin incelenmesi ve değerlendirilmesi üzerine yazılmıştır. Makalenin amacı, kütüphanede yer alan yazmaların tüm san'at dalları açısından incelenmesini ve bunun sonucunda elde edilen bulgularla yeni bilgilere ulaşılmasını sağlamaktır. 1522'den 1912 senesine kadar bir Osmanlı diyarı olan Rodos'u ve burada yer alan kütüphaneyi gündeme taşımak ise nihâi hedeftir. Makalenin girişinde Türk Tezhib San'atına dair kısa bir bilgi verildikten sonra, Rodos Hafız Ahmet Ağa Kütüphanesi hakkında bilgiler verilip, 8 örnek üzerinde eserlerin unvân sayfası tezhibleri değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Rodos, Hafız Ahmet Ağa Kütüphanesi, Unvân Sayfası Tezhibi

Abstract

The XVth Century Illuminations of Title Page in Some Manuscripts in Hafız Ahmet Aga Library of Rhodes Foundation of Fethi Pasha

This article is about the examination and evaluation of illumination of the title page of 8 pieces of manuscripts of the XVth century located in Hafız Ahmet Aga Library of Rhodes. The purpose of the article is to facilitate the examination of the manuscripts in the library in terms of all the arts and as a result to reach new additional data. And finally we aim to bring Rhodes, the Ottoman realm from 1522 to 1912 and the library there on the agenda. At the introduction, information on Turkish Illumination Art has been presented briefly. In addition, information about Hafız Ahmet Aga Library of Rhodes has been given and title page of the works of illumination on 8 samples has been evaluated.

Keywords: Rhodes, Library of Hafız Ahmet Aga, Illumination of Title Page

GİRİŞ

1912 senesine kadar Osmanlı Devleti'nin toprağı olan Rodos'ta bulunan ve çalışmamıza konu olan Hâfız Ahmet Ağa Kütüphanesi, Rodos Türklerinin önemli buluşma mekânı durumundadır. İçerisinde 2187 yazma eser barındıran kütüphane, gelenekli san'atlar tarihine ışık tutacak nadide yazmaları barındırmaktadır. Biz bu yazmaların müzehheb olan 1300 tanesini inceledik ve bunları 5 ayrı seviyeye ayırdık. Bunların ilkinde yer alan 72 eserden XVI. yüzyıla ait 8

yazmayı çalışmamıza konu ettik.

Tezhib sözcüğü, Arapça zeheb (altın) sözcüğünden gelmektedir¹. Lügâtte “*altınlamak*” manasına gelen tezhib kelimesi, istilâhi mânâda ise ezilerek fırçayla sürülecek hale getirilmiş olan varak altın ve muhtelif renkte boyaların kullanılmasıyla gerçekleştirilen bir kitap san’atıdır². Tezhib yapan erkek san’atkâra “*müzehhib*”, hanım san’atkâra “*müzehhibe*”, tezhiblenen şeye de “*müzehheb*” denilir³.

Unvân sayfası ise mushaf haricindeki yazma eserlerde ilk sağ sayfada başlayan metin kısmıdır. Bu sayfa tezhibine “*unvân sayfası tezhibi*” denir⁴. “*İklîl*”, “*kubbel*” ve “*mürekkeb*” gibi çeşitli formlar kullanılmıştır⁵. Serlevha ve unvân sayfası tezhibi renk, desen ve motif bakımından zahriye tezhibiyle uyum içinde olur.

RODOS FETHİ PAŞA VAKFI HÂFİZ AHMET AĞA KÜTÜPHANESİ

Rodos 70. Kale içinde Orfeos sokağında yer alan Hâfız Ahmet Ağa Kütüphanesi, Rodos’un Uzgur Köyü’nden olan ve III. Selim’in saltanatı sırasında saraya giderek “Rikabdâr-ı Şehriyârı” derecesine yükselmiş bulunan Hâfız Ahmet Ağa tarafından 1207/1792 senesinde kurulmuştur. Ahmet Ağa’nın ölümünden sonra oğlu Fethi Paşa İstanbul’dan getirdiği kitaplarla kütüphaneyi zenginleştirmiştir. Rodos’un 1912’de İtalyanlar, II. Dünya Savaşı sırasında Almanlar ve İngilizler tarafından işgali sıralarında ve daha sonra adanın Yunanistan’a verilmesinden bu yana geçen zaman içinde, dağıtılmış, izi silinmiş olan birçok Türk eserinin toplanabilen kitabeleri kütüphanenin avlusunda saklanmaktadır.

Kütüphane avlusunda, sağ ve solda Kur’ân okumak için odalar, bir kuyu ve bir çeşme vardır. Avludan birkaç basamakla kütüphaneye girilir (res. nu.: 3). Kütüphane iki kubbeli olarak yapılmıştır (res. nu.: 2). Kapı ve pencere ile birleştirilmiş iki salondan ibarettir (res. nu.: 1). Birbirine açılan iki salondan ibaret olan kütüphanenin birinci salonu okuma ve bayramlarda cemaat tarafından bayramlaşma yeri olarak kullanılmaktadır (res. nu.: 4). Karşı duvarda solda Atatürk’ün resmi, ortada Kanunî Sultan Süleyman’ın ve sağ tarafta da Fethi Paşa’nın olduğu tahmin edilen resim (res. nu.: 5) asılıdır. Salonda bir de antika çalar saat vardır. İkinci salona nefis işlemeli bir ağaç kapıdan girilir. Burada yazma ve matbû, nadir binlerce kitap muhafaza edilmektedir⁶(res. nu.: 6).

¹ Ersoy, Ayla, *Türk Tezhip Sanatı*, İstanbul, 1988, s.12.

² Derman, F.Çiçek, “Osmanlı Asırlarında, Üslûp ve Sanatkârlarıyla Tezhip Sanatı”, *Osmanlı*, Ankara, 1999, Cilt:11, s.108.

³ Özönder, Hasan, *Ansiklopedik Hat, Tezhip Sanatları Deyim ve Terimleri Sözlüğü*, Konya, 2003, s. 200.

⁴ Derman, F.Çiçek, “Osmanlı Asırlarında...”, s.109.

⁵ Özcan, Şehnaz Biçer, *Timur Devri Herat Tezhip Ekolü (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi)*, M.Ü. Güzel Sanatlar Ens. Sanatta Yeterlilik Tezi, İstanbul, 2007, s. 377-378.

⁶ Çelikkol, Zeki, *Rodos’taki Türk Eserleri ve Tarihçe*, Ankara, 1992, s. 87-92; Balducci, Hermes, *Rodos’ta Türk Mimarisi*, Çev.: Celâlettin Rodoslu, Ankara, 1987, s.58-59.

ÖRNEKLER

Örnek Nu. : 1	Envanter Nu. : 41	Resim Nu. : 7	Çizim Nu. : 1
Eserin Adı: el-Vâsî Beyne'l-Makbûz ve'l-Basît 6.Cilt			
Müellifi: Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Vâhidî en-Nîsâbûrî			
Dili / Konusu: Arapça / Tefsir	Ketebesî (Tarihi) : 911/1505		Yazı: Nesih
Ölçüleri: 290x190 - 195x115 mm.	Satır Sayısı: 21	Varak (Yaprak) Sayısı: 611	
Hattatı: İbrahim b. Ali Mülakkab bi-Cemâlihi't-Tâvusî			
Müzehhibi: --			

Sayfa en dıştan sırasıyla iki kahverengi iplik, kenarlarında siyah tahrirli kuzuların⁷ bulunduğu altın⁸ cedveller⁹ ile çerçevelenmektedir.

Unvân sayfası, “iklîl unvân sayfası” tipindedir.

Alan, kenarlarında altın kuzu bulunan sülyen renkte cedvel ile çerçevelenmiş, ikiye bölünmüştür.

İklîl üst kısım tepelikli, iç bünyeli, sülyen renkte rûmîlerle paftalara ayrılmıştır. Paftaların içi altın ve firûze (turkuaz) ile boyanmıştır. Alanın paftalar dışındaki zemini bedahşî lâciverdi'dir. Alanda paftaların da içini dolaşan kıvrım dallar yer almaktadır. Üzerlerinde pembe, sarı, mavi penç; pembe yekberk; mavi hatâî ve altın, pembe, beyaz yapraklar bulunmaktadır. Alanın ucunda lacivert kuzu üzerinde tığlar ve tığlar arasında boşluk doldurmak için bupçuklar (oyalar)¹⁰ yer almaktadır. Alt kısımda ise yatay dikdörtgen kitabeli bir alınlık bulunmaktadır. Alınlığın ortasında zemini altın, dilimli, uçlarında tepelik bulunan, siyah tahrirli sülyen kuzu ile çerçevelenmiş bir pafta yer almaktadır. İçerisinde “سورة الروم ستون آية”¹¹ yazısı vardır. Zeminde, üzerinde yekberk; sülyen, mavi penç; sarı, pembe, kırmızı yapraklar bulunan yeşil kıvrım dallar ve renkli bupçuklar yer almaktadır. Alınlıkta iç bünyeli, sülyen renkte rûmîlerin ayırdığı paftaların zemini altındır ve uçlarında tepelik bulunur. Alınlığın paftalar dışında kalan zemini bedahşî lâciverdi'dir. Zeminde rûmîlerin ayırdığı paftaların da içini dolaşan kıvrım dallar bulunmaktadır. Üzerlerinde beyaz, pembe yekberk; pembe, sarı, mavi goncagül; sarı hatâîler ve mavi pençler yer almaktadır.

Değerlendirme : Klâsik dönemde altın-lâcivert dengesi varken bu unvân tezhibinde sülyen ve firûze (turkuaz) ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Sülyen

⁷ **Kuzu**: Cedvele veya ipliğe en fazla 1 milimetre uzaklıkta, paralel çizilen, tahrirden biraz kalınca ve renkli tek bir çizgidir. Desen bitiminde, iplik veya cedvelden sonra gelen kuzu, tığların taşıyıcısıdır (Biol, İnci Ayan, *Klâsik Devir Türk Tezyînî Sanatlarında Desen Tasarımı Çizim Tekniği ve Çeşitleri*, İstanbul, 2011, s.183). Tezhib terminolojisinde kuzu ve iplik kavramları netleşmiş değildir. Kuzu yerine iplik, iplik yerine kuzu terimi kullanılmaktadır. Ancak makalemizde bu ikilem içerisinden tahrirden biraz kalınca olan renkli çizgiye **iplik**, iki kenarında tahrir bulunan cedvele bitişik şeride de **kuzu** tabirini kullanmaktayız.

⁸ Bu ve diğer tüm örneklerde “altın” kelimesi ile yalnızca sarı altın kastedilmekte olup yeşil altın kullanılmışsa “yeşil altın” şeklinde ayrıca belirtilmiştir.

⁹ **Cedvel**: Tezyîni san'atlarda cedvel, belli kalınlıkta paralel iki çizginin meydana getirdiği çerçevedir (Biol, İnci Ayan, a.g.e., s.183).

¹⁰ **Bupçuk (Oya)** : Desenlerin sınırında bulunan ve kuzu yoluna devam ederken, aynı büyüklükte, tek ve çift yarım daireler çizen tığ destekçileridir (Biol, İnci Ayan, a.g.e., s.201).

¹¹ Rûm Süresi 60 âyet.

yoğunluğu rûmî motifini diğer motiflere nazaran oldukça öne çıkarmıştır. Cedvel yoğunluğu gözü yormakta ve unvân tezhibini gölgede bırakmaktadır. Pençlere oranla iri olan yekberkler ile motif bütünlüğünün arayış içinde olduğu anlaşılmaktadır. Simetrik ve göz zevkine uygun olarak yapılmış olan M.1505 tarihli eser, bu sebeple, XVI. yüzyıl özelliklerini kısmen taşımaktadır.

Örnek Nu. : 2	Envanter Nu. : 13	Resim Nu. : 8	Çizim Nu. : 2
Eserin Adı: Şerh-i Dîvân-ı Hâfız 1.Cilt			
Müellifi: Muslihü'd-Dîn Mustafa b. Şa'bân Sürûrî (1492-1562)			
Dili / Konusu: Türkçe / Edebiyat	Ketebes (Tarihi): --		Yazı: Nesih
Ölçüleri: 247x150 - 177x90 mm.	Satır Sayısı: 25	Varak (Yaprak) Sayısı: 221	
Hattatı: --			
Müzehhibi: --			

Sayfa en dıştan sırasıyla kenarları siyahla tahrirlenmiş beyaz zeminli kuzu ve altın zeminli cedvel ile çerçevelenmektedir.

Unvân sayfası, “kubbeli unvân sayfası” özelliği taşımaktadır.

Alan üç taraftan kenarlarında siyah tahrirli altın kuzu bulunan, lâcivert zeminli “+” şeklinde beyaz kurtçuk arasuyu ile çerçevelenmiş ve iki kısma ayrılmıştır.

Kubbeli üst kısım ½ oranında simetrik olarak tezhiblenmiştir. Ortasında zer-ender-zer tekniği¹² uygulanmış, iç bünyeli rûmîlerle ayrılmış pafta bulunmaktadır. Paftanın tepesinde ve sağ-sol uçlarında tepelikler yer almaktadır. Pafta içersinde de kırmızı zeminli ters ortabağ vardır. Paftaların dışında kalan alanın zemini bedahşî lâciverdi'dir. Alanda paftaların da içini dolaşan siyah tahrirli helezonlar bulunmaktadır. Helezonlar üzerinde beyaz, sarı, pembe penç; mavi, sarı, atın goncagüller; kırmızı, altın yapraklar simetrik bir şekilde yerleştirilmiştir. 20 dilimli kubbeli bu alan siyah tahrirli altın, kırmızı ve lâcivert kuzu ile sınırlandırılmıştır. Kuzu üzerinde dilim ortalarında çift tahrir¹³ tekniği ile hazırlanmış bitkisel motiflerin yer aldığı, bedahşî lâciverdi tığlar bulunmaktadır. Tığ aralarına da lâcivert buçuklar konmuştur.

Kubbeli bu alanın altındaki kısımda ise, ¼ oranında simetrik olarak tezhiblenmiş alınlık bulunmaktadır. Alınlığın ortasında zemini altın, kenarları siyah tahrirli şemse formu, şemse uçlarında tepelik formunda iki pafta, alınlığın dört köşesinde ise yarım tepelik formunda paftalar bulunmaktadır. Alanda zer-ender-zer tekniği uygulanmış, pafta uçlarında yer alan ortabağların içi kırmızı ile renklendirilmiştir. Alanın paftalar dışında kalan zemini bedahşî lâciverdi'dir. Alınlıkta rûmîlerle ayrılmış paftaların da içini dolaşan, “S” formda, siyah tahrirli

¹² **Zer-Ender-Zer:** Tezhib san'atında iki kat altınla yapılan süsleme tekniği. Sarı altın üzerine yeşil altınla yapılan tezyinattır (Özönder, Hasan, “Zer-Ender-Zer”, a.g.e., s. 221).

¹³ **Çift Tahrir (Havali/Negatif):** Tezhipte kullanılan bir boyama üslûbudur. Motifi meydana getiren parçalar arasında tahrir kadar boşluk bırakılarak renklendirilir. Bundan dolayı havali tabiri kullanılır. Boyamaya önce iki taraflı tahrir çekilerek başlandığı için çift tahrir de denir (Derman, F. Çiçek, “Tezhip Sanatında Kullanılan Terimler, Tabirler ve Malzeme”, *Hat ve Tezhip Sanatı*, Ankara, 2012, s. 526).

helezonlar yer almaktadır. Helezonlar üzerinde sarı, beyaz, pembe penç; mavi, sarı goncagüller; beyaz, altın, kırmızı yapraklar dengeli bir şekilde yerleştirilmiştir.

Değerlendirme: Alınlıkta ve kubbeli kısımda pafta dengesizliği bulunmaktadır. Motiflerin iriliği ve parlaklığı dikkat çekicidir. Tarihi belli olmayan bu eser, tezhibi, zemininde kullanılan bedahşî lâciverdi, tığlarındaki çift tahrir tekniğinde yapılmış hatâî grubu motifleriyle XVI. yüzyıl eseri olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Örnek Nu. : 3	Envanter Nu. : 68	Resim Nu. : 9	Çizim Nu. : 3
Eserin Adı: Bidâyetü'l-Mubtedî			
Müellifi: Ali b. Ebû Bekr b. Abdü'l-Cefîl el-Mergînânî			
Dili / Konusu: Arapça / Fıkıh	Ketebesî (Tarihi) : 952/1545		Yazı: Nesih
Ölçüleri: 215x135 - 140x85 mm.	Satır Sayısı: 13	Varak (Yaprak) Sayısı: 223	
Hattatı: Sultan Ali b. Şeyh Veli eş- Şîrvânî			
Müzehhibi: --			

Sayfa en dıştan kenarlarında siyah tahrirli kuzu bulunan altın cedvel ile çerçevelenmektedir.

Unvân sayfası, “kubbeli unvân sayfası” tipindedir.

Kubbeli alanda ikisi yarım biri tam, dilimli, siyah tahrirli, tepesinde zemini altın içinde mavi rûmîlerin ayırdığı pafta bulunan dendanların üzerinde boşluk doldurma maksatlı buçukları bulunan 3 kubbe vardır. Dendanlar alt taraflarında 3 dilimli formlarla birbirlerine bağlanmıştır. Bu alanda biri ortada tam, diğer ikisi yarım ve kenarlarda zeminleri altın, içlerinde mavi renkte rûmîlerin bulunduğu dikey $\frac{1}{2}$ simetrikli paftalar vardır. Kubbe ve bu paftalar tahrir sonrası beyaz kuzu ile sınırlandırılmıştır. Kubbeli bu alanın paftalar dışında kalan zemini bedahşî lâciverdi'dir. Alanda paftaların içini dolaşmayan, çift tahrir tekniği ile altınla yapılmış bitkisel motiflerin yer aldığı kıvrım dallar bulunmaktadır.

Alt kısmında ise, kenarlarında zemini boş, siyah tahrirli kuzuların bulunduğu zemini bedahşî lâciverdi, içerisinde çift tahrir tekniği ile hazırlanmış, altınla renklendirilmiş bitkisel motiflerin yer aldığı kıvrım dallarla bezeli arasuyu ve ince altın cedvel ile çerçevelenmiş, $\frac{1}{4}$ oranında simetrik olarak tezhiblenmiş alınlık bulunmaktadır. Alınlığın ortasında zemini altın yatay şemse formu, uçlarında ise içerisinde mavi renkte rûmîlerin yer aldığı paftalar bulunmaktadır. Yatay dikdörtgen alınlığın köşelerinde de zemini altın, içinde mavi renkte rûmîlerin yer aldığı, siyah tahrirli beyaz kuzu ile sınırlandırılmış paftalar bulunmaktadır. Alınlığın paftalar dışında kalan zemini bedahşî lâciverdi'dir. Bu alanda paftaların içini dolaşmayan altınla renklendirilmiş rûmî motiflerinin yer aldığı kıvrım dallar bulunmaktadır.

Değerlendirme: Hatâî grubu ve rûmî helezonları arasındaki dengeye bakıldığında hatâî uyumlu, mavi renkteki rûmîler iri ve basittir. Kubbe uçlarındaki tepelik formunun iriliği dikkat çekicidir. İşçilik açısından göz zevkine hitap eden bir eser değildir. XVI. yüzyıl tezhib üslûbunu tam olarak yansıtmamaktadır. An-

cak lacivert ve altın dengesinin bulunması ve M. 1545 tarihli olması nedeniyle eseri XVI. yüzyıla tarihlendiriyoruz.

Örnek Nu. : 4	Envanter Nu. : 88	Resim Nu. : 10	Çizim Nu. : 4
Eserin Adı: Budûrû's-Sâfire fi Umûri'l-Âhire			
Müellifi: Celâleddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûti			
Dili / Konusu: Arapça / Hadis	Ketebesini (Tarihi) : 969/1561	Yazı: Nesih	
Ölçüleri: 215x135 - 140x85 mm.	Satır Sayısı: 13	Varak (Yaprak) Sayısı: 223	
Hattatı: —			
Müzehhibi: —			

Sayfa en dıştan sırasıyla bedahşî lâciverdi iplik, iki tarafı siyah ile tahrirlenmiş beyaz zeminli kuzu ve en içte siyah tahrirli altın cedvel ile çerçeveslenmektedir.

Unvân sayfası, “İklîl unvân sayfası” tipindedir.

İklîl alanın zemini, bedahşî lâciverdi'dir. Bu alan beyaz zeminli, ortabağları bulunan altın rûmîler ile paftalara ayrılmıştır. Alandaki siyah tahrirli kıvrım dallarda altın yapraklar ve kırmızı pençler yer almaktadır. İklîl alanın üzerinde siyah tahrirli altın cedvel, beyaz zeminli kuzu ve lacivert iplik yer almaktadır. İpliğin üzerinde lacivert tığlar ve buçuklar bulunmaktadır.

İklîl alanın altındaki kitabeli alınlık dört taraftan kenarlarında siyah tahrirli ince altın cedvel bulunan kırmızı üzeri siyah “+” şeklinde kurtçuk arasuyu ile çerçeveslenmiştir. Cedvelin köşelerinde zemini siyah, dört tarafı altın kuzu ile çevrili beyaz kurtçuk yer almaktadır. Bu yatay dikdörtgen alınlığın ortasında zemini beyaz, kenarlarına siyah tahrir çekilmiş altın kuzu ile çerçeveslenen, dilimli, içerisinde Besmele yazılı bir pafta bulunmaktadır. Zemine boşluk doldurma amaçlı turuncu, mavi noktalar konmuştur. Alınlığın kenarlarındaki, rûmîlerle ayrılmış iki paftada zer-ender-zer tekniği uygulanmıştır. Uçlarında tepelik bulunmaktadır. Alınlığın paftalar dışında kalan zemini bedahşî lâciverdi olup, rûmîlerin ayırdığı paftaların da içini dolaşan siyah tahrirli kıvrım dallar ile tezyîn edilmiştir. Dallar üzerinde altın penç, goncagül ve yapraklar, kırmızı yekberkler yer almaktadır.

Değerlendirme: Sülyen ve siyahın kullanımı, motiflerin iriliği Fatih dönemi özelliğidir. Yazının karakteri ve gelişimini tamamlayamamış ayırma rûmîlerin formu¹⁴ da bu dönemin ayırt edici vasıflarıdır. Ayrıca rûmî motifleri, Fatih döneminde, unvân tezhiblerinde alınlıkta simetrikli kompozisyonların oluşmasında sıkça kullanılmıştır¹⁵. Motiflerdeki form bozuklukları nedeniyle ince bir işçiliğe sahip değildir. Eser M.1561 tarihlidir XVI. yüzyıl özelliklerini taşımayan eser, belirtilen tarihte, XV. yüzyıl karakterinde tezyîn edilmiş olmalıdır.

¹⁴ Aşıcı, Seher, *Fatih Devri Tezhip Üslûbu*, M.Ü. Güzel Sanatlar Ens. Sanatta Yeterlilik Tezi, İstanbul, 2007, s.236.

¹⁵ Seher Aşıcı, a.g.t. , s. 236.

Örnek Nu. : 5	Envanter Nu. : 87	Resim Nu. : 11	Çizim Nu. : 5
Eserin Adı: Şerhu Vikâyetü'r-Rivâye min Mesâ'ili'l-Hidâye			
Müellifi: Sadru's-Şerîatü's-Sânî Ubeydullah b, Mesû'd el-Buhârî			
Dili / Konusu: Arapça / Fıkıh	Ketebesî (Tarihi) : 973/1565		Yazı: Nesih
Ölçüleri: 210x125 - 160x70 mm.	Satır Sayısı: 21	Varak (Yaprak) Sayısı: 331	
Hattatı: --			
Müzehhibi: --			

Sayfa en dıştan siyah ile tahrirli beyaz zeminli kuzu ve altın cedvel ile çerçevlenmektedir.

Unvân sayfası "iklîl unvân sayfası" tipindedir.

Üstleri dendanlı iklîl alanda zer-ender-zer tekniği kullanılmış, iç bünyeli rûmîlerle ayrılmış ters ve düz iki çeşit dendanlı paftalar yer almaktadır. Uçlarında ortabağ ve tepelikler vardır. Paftalar dışında kalan alanın zemini bedahşî lâciverdi'dir. Alanda paftaların da içini dolaşan altın kıvrım dallar mevcuttur. Dallar üzerinde mavi, sarı penç; yeşil, mavi, pembe goncagül; kırmızı, altın yapraklar yer almaktadır. Alanın uçları altınla tahrirlendikten sonra lacivert kuzu ile sonlandırılmıştır. Kuzu üzerinde çift tahrir tekniği ile hazırlanmış lacivert bitkisel motiflerden müteşekkil tığlar vardır. Tığ aralarına boşluk doldurmak için lâcivert buçuklar konulmuştur.

İklîl alanın altında ve metnin hemen üstünde yer alan alınlık lâcivert zeminli "+" şeklinde beyaz kurtçuk arasuyu ve siyah tahrirli altın kuzu ile çerçevlenmektedir.¼ oranında simetrik olarak tezhiblenmiştir. Alınlığın ortasında altın zeminli, dilimli, içi boş, siyah tahrirli bir pafta bulunmaktadır. Alınlıkta bu paftanın dışında iç bünyeli rûmîlerle ayrılmış, zer-ender-zer tekniği kullanılmış paftalar da yer almaktadır. Alınlığın paftalar dışında kalan zemini bedahşî lâciverdi'dir. Alanda paftaların da içini dolaşan "S" formda, üzerinde mavi, beyaz, sarı penç; mavi, yeşil, açık pembe, sarı goncagül ve kırmızı, altın yaprakların dengeli şekilde yerleştirildiği helezonlar yer almaktadır. Helezonlar siyah ile tahrirlenmiştir.

Değerlendirme: Motiflerin düzeni ve helezonun düzgünlüğü açısından iyi bir işçiliğe sahiptir. Örnek 1'e nazaran klâsik üsluptadır. Ancak klâsik tezyînî üslûb bakımından kurtçuklar lacivert olmamalı daha ayırt edici bir renk olmalıydı. Ayrıca paftaların tahrir kalınlığı ile dalların kalınlığı aynı olmamalı, paftalarınki daha kalın olmalıdır. M. 1565 tarihli eserde altın ve lacivert nispeten dengelidir. Bedahşî lâciverdinin kullanılışı ve tığlarda yer alan hatâî grubu motiflerin çift tahrir tekniğinde yapılışıyla, eser, XVI. yüzyıl tezhib özelliklerini taşımaktadır.

Örnek Nu. : 6	Envanter Nu. : 42/1	Resim Nu. : 12	Çizim Nu. : 6
Eserin Adı: Gülistân			
Müellifi: Sa'dî Müşerrefe'd-Dîn Ebû Abdullah Şîrâzî (1213-1292)			
Dili / Konusu: Farsça / Edebiyat	Ketebesini (Tarihi) : 983/1575	Yazı: Tâ'lik	
Ölçüleri: 190x135 - 143x80 mm.	Satır Sayısı: 11	Varak (Yaprak) Sayısı: 1b-83a	
Hattatı: Şeyh Muhammed			
Müzehebbi: --			

Sayfa en dıştan önce bedahşî lâciverdi ve altın iplik, siyah tahrirli zemini beyaz kuzu, yeşil altın cedvel, zemini yarı yeşil yarı sülyen renkte cedvel ve en içte de siyah tahrirli altın kuzu ile çerçevelemektedir.

Unvân sayfası, “kubbeli unvân sayfası” özelliği taşımaktadır.

Dendanlı kubbe kenarlarında siyah tahrirli altın kuzu bulunan zemini lâcivert “+” şeklinde beyaz kurtçuk arasuyu ile çerçevelemektedir. Dilimli kubbeli bu alanın içerisi $\frac{1}{2}$ oranında simetrik olarak tezhiblenmiştir. Alanın ortasında dilimli, sülyen kuzu ile sınırlandırılmış, altın zeminli, içerisinde “کتاب کستان” yazan, dilimlerinde beş adet buçuk bulunan pafta yer almaktadır. Alanın helezonların ayırdığı orta kısmının zemini bedahşî lâciverdi diğer alanların zemini ise altındır. Alanda siyah tahrirli kıvrım dallar bulunmaktadır. Dallar üzerinde mavi, altın, beyaz, kırmızı, pembe yapraklar; altın, kırmızı pençler; mavi, kırmızı, pembe, yeşil goncagüller bulunmaktadır. Kubbeli kısım, siyah tahrirli, içeriye yuvarlak kıvrımlar yapan, sülyen kuzu ile sınırlandırılmıştır. Üzerine bedahşî lâciverdi iplik çekilmiştir. İplik üzerinde lâcivert tığlar, tığ aralarında da buçuklar bulunmaktadır. Tığların ortasında yeşil renk kullanılmıştır.

Altın zeminli sayfanın haşiye kısımlarının köşelerinde ve orta kısmında tezhiblenmiş üçgen alanlar yer almaktadır. İçlerinde siyah tahrirli altın kıvrım dallar vardır. Dallar üzerinde meşîmesi altın, yaprakları mavi hatâî; kırmızı, pembe penç; altın, mavi goncagül bulunmaktadır. Zemine boşluk doldurma amaçlı mavi buçuklar konmuştur.

Değerlendirme: Unvân sayfası tezhibi, Fatih dönemi karakterinde yapılmıştır. Motiflerin iriliği ve dendanları bölen içe dönük kıvrımlar bu dönemi yansıtır. Yazıya oranla motifler oldukça iridir. Tasarımda devamlılığı olan helezonlar bulunmamaktadır. Cedvel yoğunluğu gözü yormaktadır. Tığları ve buçukları da Fatih dönemi karakterindedir¹⁶. Örnek 7 ile benzerlik taşımaktadır. M. 1575 tarihi ile XVI. yüzyıl eseri olan tezhib, klâsik dönemi tam olarak yansıtmamaktadır. Bu örnekle, XVI. yüzyılda Fatih dönemi tezhib özelliklerinin devam ettiğini görmekteyiz.

¹⁶ Aşıcı, Seher, a.g.t., s. 265.

Örnek Nu. : 7	Envanter Nu. : 42/2	Resim Nu. : 13	Çizim Nu. : 7
Eserin Adı: Bustân			
Müellifi: Sa'dî Müşerrefe'd-Dîn Ebû Abdullah Şîrâzî (1213-1292)			
Dili / Konusu: Farsça / Edebiyat	Ketebes (Tarihi) : 983/1575	Yazı: Tâ'lik	
Ölçüleri: 190x135 - 143x80 mm.	Satır Sayısı: 11	Varak (Yaprak) Sayısı: 84b-173a	
Hattatı: Şeyh Muhammed			
Müzehhibi: --			

Sayfa en dıştan iki kahverengi iplik, siyah tahrirli zemini beyaz kuzu, yeşil altın cedvel, yarı yeşil yarı sülyen zeminli cedvel ve en içte de siyah tahrirli altın kuzu ile çerçevelenmektedir.

Unvân sayfası, "kubbeli unvân sayfası" özelliği taşımaktadır.

Dendanlı kubbe kenarlarında siyah tahrirli altın kuzu bulunan bedahşî lâciverdi zeminli "+" şeklinde beyaz kurtçuk arasuyu ile üç taraftan çerçevelenmektedir. ½ oranında simetrik olarak tezhiblenmiş alanın ortasında sülyen renkte iç bünyeli ayırma rûmîlerin böldüğü, zemini kısmen lâcivert kısmen yeşil altın olan pafta yer almaktadır. Paftanın uçlarında ve ortasında olmak üzere dört adet tepelik vardır. Paftanın ortasında, "کتاب بستان" yazılı bir kitabe bulunmaktadır. Bu kitabenin de etrafı siyah tahrirli, kırmızı kuzu ile çerçevelenmiştir. Alanın paftalar dışında kalan zemini yeşil altındır. Kubbeli alanın tümünde, paftaların da içini dolaşan siyah tahrirli kıvrım dallar bulunmaktadır. Dallar üzerinde 12 ve 5 yapraklı sarı penç; 5 yapraklı beyaz pençler; 3 ve 5 yapraklı mavi pençler; açık pembe yekberkler; altın, yeşil, açık pembe yapraklar ve meşîmesi altın, yaprakları açık pembe olan iki adet hatâî bulunmaktadır. Alana boşluk doldurma amaçlı kırmızı ve altın noktalar konmuştur. Dendanlı, içe doğru kıvrımlar yapan kubbe kısmı siyah tahrirli sülyen kuzu ile sınırlandırılmıştır. Kuzu üzerinde bedahşî lâciverdi iplik yer alır. İplik üzerinde de aynı renkte tığlar vardır. Tığların arasında boş alana geçişi rahat sağlamak için nokta ve bupçuklar bulunmaktadır.

Altın zeminli sayfanın hâşiye kısımlarının köşelerinde ve orta kısmında tezhiblenmiş alanlar yer almaktadır. İçlerinde altınla boyanmış bitkisel motifler bulunmaktadır. Beyaz zemine boşluk doldurma amaçlı lâcivert noktalar konmuştur.

Değerlendirme: Unvân sayfası tezhibi, Fatih dönemi karakterinde yapılmıştır. Motiflerin iriliği, sadeliği ve dendanları bölen içe dönük kıvrımlar bu dönemi yansıtır. Tığları ve bupçukları da Fatih dönemi karakterindedir. Cedvel yoğunluğu gözü yormaktadır. Örnek 6 ile benzerlik taşımaktadır. M. 1575 tarihi nedeniyle XVI. yüzyıla ait olan eserde motifler oldukça iri olup dönemin ince işçiliğini yansıtmamaktadır.

Örnek Nu. : 8	Envanter Nu. : 107	Resim Nu. : 14	Çizim Nu. : 8
Eserin Adı: Hâşiye alâ Şerhi Vikâyeti'r-Rivâye fi Mesâilî'l-Hidâye			
Müellifi: Seyfe'd-Dîn Ahmed b. Yahya el-Herevî Hafidü't-Taftazânî			
Dili / Konusu: Arapça / Fıkıh		Ketebesini (Tarihi) : 979/1571	Yazı: Tâ'lik
Ölçüleri: 270x160 - 200x180 mm.		Satır Sayısı: 33	Varak (Yaprak) Sayısı: 257
Hattatı: Mustafa b. Kurt el-Akşehîrî			
Müzehhibi: --			

Sayfa en dıştan kenarları siyah ile tahrirlenmiş beyaz zeminli kuzu ve altın zeminli cedvel ile çerçevenlenmektedir.

Unvân sayfası, “kubbeli unvân sayfası” tipindedir¹⁷.

14 dilimli kubbeli bu alanın içerisi, ½ oranında simetrik olarak tezhiblenmiştir. Alanın ortasında zer-ender-zer tekniği uygulanmış, rûmîlerle ayrılmış bir pafta bulunmaktadır. Paftanın tepesinde ve iki yanında tepelik vardır. Paftanın dışında kalan zemin bedahşî lâciverdi'dir. Alanda paftaların da içini dolaşan helezonlar bulunmaktadır. Helezonlar üzerine sarı, mavi goncagül; pembe, beyaz penç ve kırmızı yapraklar simetrik bir şekilde yerleştirilmiştir. Dilimli kubbeli bu alan tahrirli kuzu ile sınırlandırılmıştır. Dilimlerin üzerinde zenginleştirme amaçlı lâcivert buçuklar konmuştur. Kuzu üzerinde bitkisel motiflerin yer aldığı bedahşî lâciverdi tığlar bulunmaktadır. Kubbeli bu alanın altında etrafını kenarlarında altın bulunan lacivert zeminli beyaz “+” şeklinde kurtçuk arasuyu ile çerçevenlenmiş kitabeli alınlık bulunmaktadır. ¼ oranında simetrik olarak tezhiblenmiştir. Alınlığın ortasında altın zeminli paftada “هذا كتاب حاشية صدر الشريعة”¹⁸ yazısı yer almaktadır. Alınlıkta zer-ender-zer tekniği uygulanmış, iç bünyeli rûmîlerle ayrılmış tepelikli paftalar bulunmaktadır. Rûmîlerle ayrılmış paftaların da içini dolaşan “S” formda helezonlar yer almaktadır. Üzerlerine pembe, beyaz pençler; mavi, sarı, kırmızı goncagüller ve kırmızı yapraklar simetrik bir şekilde yerleştirilmiştir.

Değerlendirme: Altın ve lâcivertin hâkimiyetinde olan M.1571 tarihli bu eser unvân sayfası tezhibinin desen kurgusu, kubbe formu, çift tahrir tekniğinde hazırlanmış hatâî grubu motiflerinden oluşan tığları ve altın lâcivert dengesiyle klâsik dönem özelliklerini yansıtmaktadır. Yazı karakteri ise gelişim halindedir. Biz de eseri, üslûb özellikleri ve ketebesine bakarak XVI. yüzyıla tarihlen-diriyoruz.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu çalışma ile Rodos Fethi Paşa Vakfı Hâfız Ahmet Ağa Kütüphanesi'nde bulunan XVI. yüzyıla ait 8 adet yazma eserin unvân sayfası tezhibleri incelenmiş ve değerlendirilmeye çalışılmıştır. Yazmaların 5 (örn. nu. 1, 3, 4, 5, 8)'i Arapça, 2 (örn. nu. 6, 7)'si Farsça, 1 (örn. nu. 2)'i Türkçe'dir. Bu 8 eserin 3 (örn. nu. 3,

¹⁷ Bu tipe, “mürekkebin unvân sayfası tezhibi” denilebilirse de kubbenin altında herhangi bir ikfil alan bulunmadığı için bu tezhib, kubbeli unvân sayfası tezhibi özelliği taşımaktadır. Zira mürekkebin form, iki formun bir araya gelmesi ile bu adı alır.

¹⁸ Bu kitap Hâşiye-i Sadru's-Şerîa'dır.

5, 8)'ü Fıkıh, 3 (örn. nu. 2, 6, 7)'ü Edebiyat, 1 (örn. nu. 1)'i Tefsir, 1 (örn. nu. 4)'i ise Hadis konulu yazmalardır.

Unvân sayfalarının tezhibleri kubbeli ve iklîl formunda tasarlanmıştır. 5 (örn. nu. 2, 3, 6, 7, 8)'i kubbeli, 3 (örn. nu. 4, 5, 1)'ü ise iklîl formdadır.

Çalışmamızda gerek ketebe kaydıyla gerekse de tezyîni özellikleriyle XVI. yüzyıla tarihlendirilebilen 8 eser mevcuttur. Ancak bazı eserler için Osmanlı klâsik döneminin zirve tezhib üslûbunu taşıdıklarını söylemek güçtür. 4 örnek (örn. nu. 1, 2, 5, 8) dönem özelliklerini taşıırken, 3 örneğimiz (örn. nu. 4, 6, 7) her ne kadar ketebe kayıtları gereği XVI. yüzyıl örneği olsalar da tezyînatlarının, Fatih devri üslûbu özellikleri taşıdığı düşünülmektedir. 1 örneğimiz (örn. nu. 3) ise işçilik açısından göz zevkine hitap eden bir eser olmayıp XVI. yüzyıl tezhib üslûbunu tam olarak yansıtmamaktadır.

Çalışmamıza konu olan tüm eserlerde Hâfız Ahmet Ağa Kütüphanesi vakıf mührü mevcuttur. Mührün metni şu şekildedir: “*Sâbikan Rikâbdâr-ı Hazret-i Şehriyârî Rodosî Hâfız Ahmed Ağa'nın cezîre-i mezbûrda binâ eylediği kitâbhânesinin kütüb-i mevkûfesidir, Şuhûr-î 1207*” (res. nu. 15).

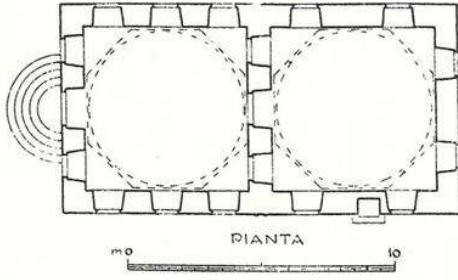
Rodos Hâfız Ahmet Ağa Kütüphanesi'nde bulunan ve incelediğimiz yazma eserlerin buraya nereden geldiği hususunda tam bir bilgiye erişilememiştir. Fakat Hâfız Ahmet Ağa'nın ölümünden sonra oğlu Fethi Paşa'nın İstanbul'dan getirdiği kitaplarla kütüphaneyi zenginleştirmiş olduğu bilinmektedir. Yazma eserlerin tezyînatı göz önüne alındığında ise eserlerin taşra eserleri olabileceği kanısına varılmaktadır.

İncelediğimiz eserler her ne kadar saray tezhibleri niteliğinde olmasa da bu çalışma ile Türkiye'nin dışında ücrâ bir köşede bulunan kütüphaneye ait eserlerin tezhiblerini tespit ve ortaya koymak açısından faydalı olacağını ummaktayız.

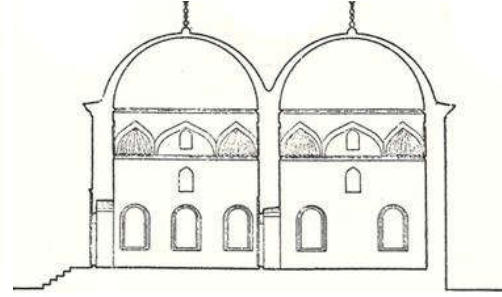
Kaynaklar

- » Aşıcı, Seher, *Fatih Devri Tezhip Üslûbu*, M.Ü. Güzel Sanatlar Ens. Sanatta Yeterlilik Tezi, İstanbul, 2007.
- » Balducci, Hermes, *Rodos'ta Türk Mimarisi*, Çev. Celalettin Rodoslu, Ankara, 1987.
- » Birol, İnci Ayan, *Klâsik Devir Türk Tezyîni Sanatlarında Desen Tasarımı Çizim Tekniği ve Çeşitleri*, İstanbul, 2011.
- » Çelikkol, Zeki, *Rodos'taki Türk Eserleri ve Tarihçe*, Ankara, 1992.
- » Derman, F. Çiçek, “Osmanlı Asırlarında Üslûp ve Sanatkârlarıyla Tezhip Sanatı”, *Osmanlı*, Ankara, 1999, Cilt:11, ss.108-119.
- » _____, “Tezhip Sanatında Kullanılan Terimler, Tabirler ve Malzeme”, *Hat ve Tezhip Sanatı*, Ankara, 2012, s. 525-535.
- » Ersoy, Ayla, *Türk Tezhip Sanatı*, İstanbul, 1988.
- » Özcan, Şehnaz Biçer, *Timur Devri Herat Tezhip Ekolü (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi)*, M.Ü. Güzel Sanatlar Ens. Sanatta Yeterlilik Tezi, İstanbul, 2007.
- » Özönder, Hasan, (Ansiklopedik) *Hat ve Tezhip Sanatları (Deyimleri, Terimleri) Sözlüğü*, Konya, 2003.

RESİMLER VE ÇİZİMLER

Resim: 1 Kütüphanenin plâni

Resim: 2 Kütüphanenin maktatı
(Hermes Balducci'den).Resim: 3 Kütüphanenin giriş cephesi
(Zeki Çelikkol'dan).Resim: 4 Kütüphanenin okuma
salonu

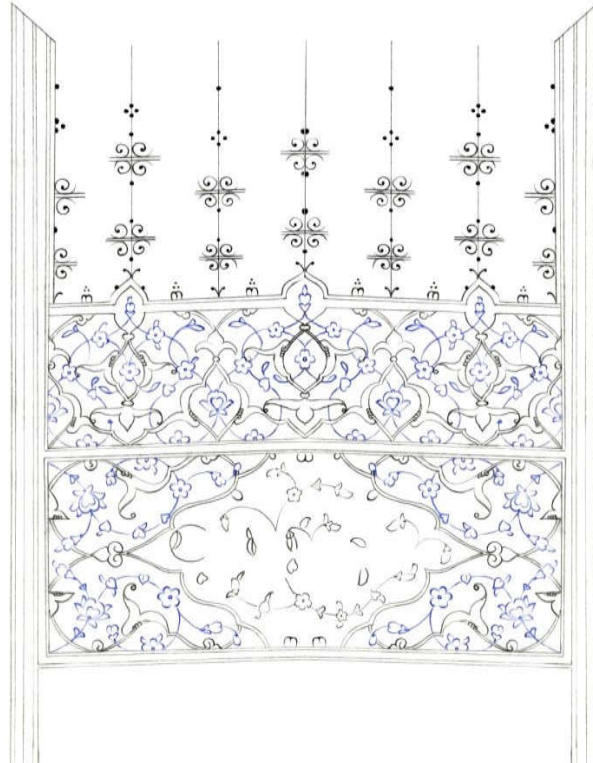
İ
S
T
E
M
26/2015

Resim: 5 Fethi Paşa'ya ait olduğu tahmin
edilen resim (Zeki Çelikkol'dan).Resim: 6 Yazma ve matbu eser-
lerin muhafaza edildiği salon
(Zeki Çelikkol'dan).

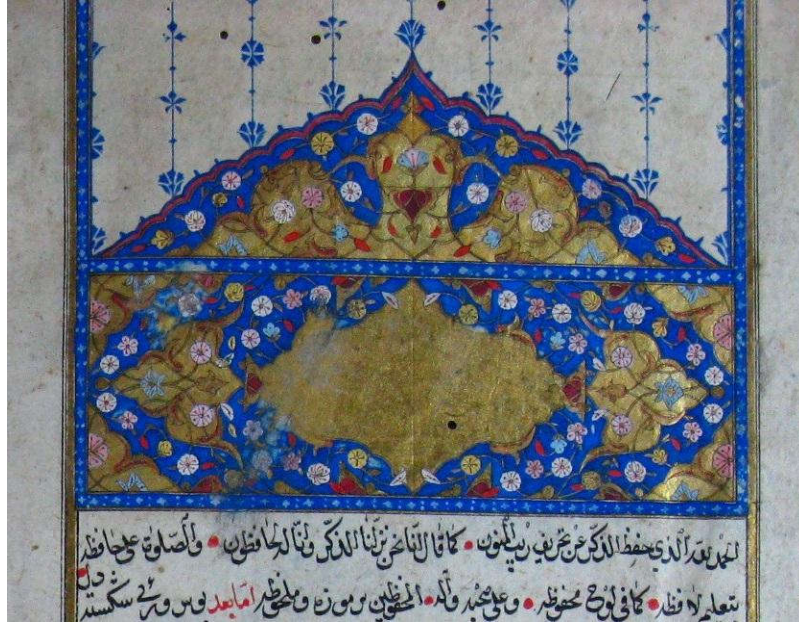
Örnek: 1 Resim: 7

el-Vâsit Beyne'l-Makbûz ve'l-Basî 6.Cilt, 911/1505, Hâfız Ahmet Ağa: 41,
Unvân Sayfası.

Örnek: 1 Çizim: 1

el-Vâsit Beyne'l-Makbûz ve'l-Basî 6.Cilt, 911/1505, Hâfız Ahmet Ağa: 41,
Unvân Sayfası(Çizim: F.Şeyma Boydak).

Örnek: 2 Resim: 8

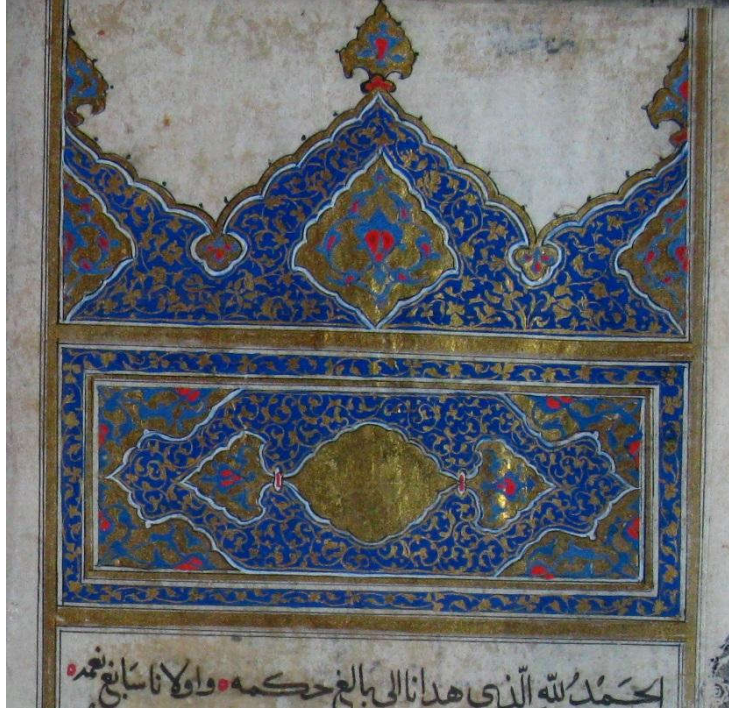
Şerh-i Dîvân-ı Hâfız 1.Cilt, XVI. yy., Hâfız Ahmet Ağa: 13, Unvân Sayfası.

Örnek: 2 Çizim: 2

Şerh-i Dîvân-ı Hâfız 1.Cilt, XVI. yy., Hâfız Ahmet Ağa: 13, Unvân Sayfası

(Çizim: F.Şeyma Boydak).

Örnek: 3 Resim: 9

Bidâyetü'l-Mubtedî, 952/1545, Hâfız Ahmet Ağa: 68, Unvân Sayfası.

Örnek: 3 Çizim: 3

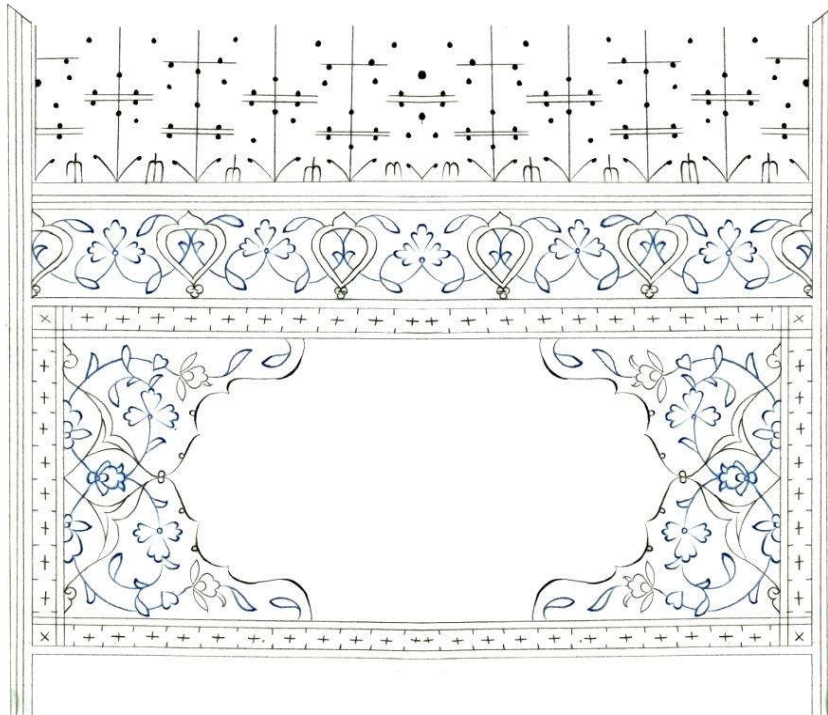
Bidâyetü'l-Mubtedî, 952/1545, Hâfız Ahmet Ağa: 68, Unvân Sayfası

(Çizim: F.Şeyma Boydak).

Örnek: 4 Resim: 10

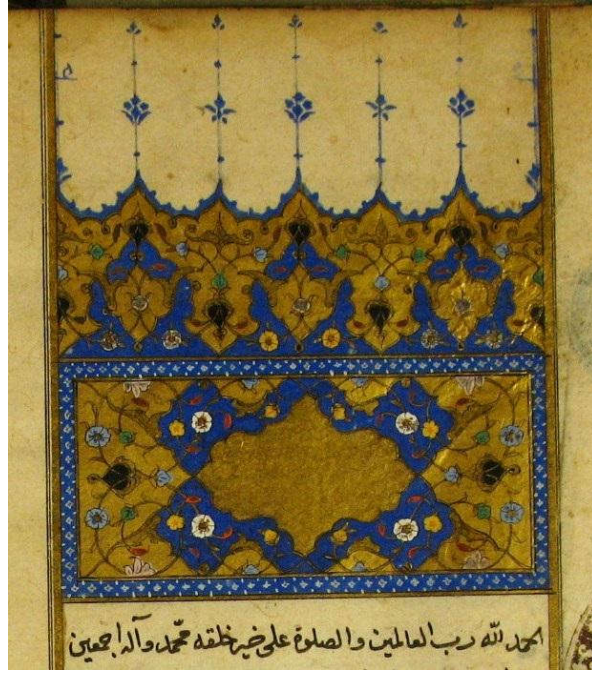
Budûrû's-Sâfire fi Umûri'l-Âhire, 969/1561, Hâfız Ahmet Ağa: 88, Unvân Sayfası.

Örnek: 4 Çizim: 4

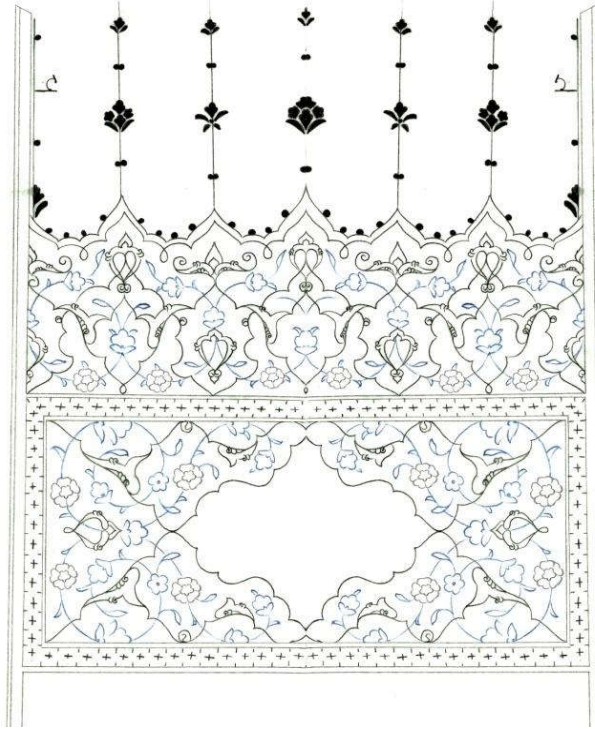
Budûrû's-Sâfire fi Umûri'l-Âhire, 969/1561, Hâfız Ahmet Ağa: 88, Unvân Sayfası

(Çizim: F.Şeyma Boydak).

Örnek: 5 Resim: 11

Şerhu Vikâyetü'r-Rivâye min Mesâ'ili'l-Hidâye, 973/1565, Hâfız Ahmet Ağa: 87,
Unvân Sayfası.

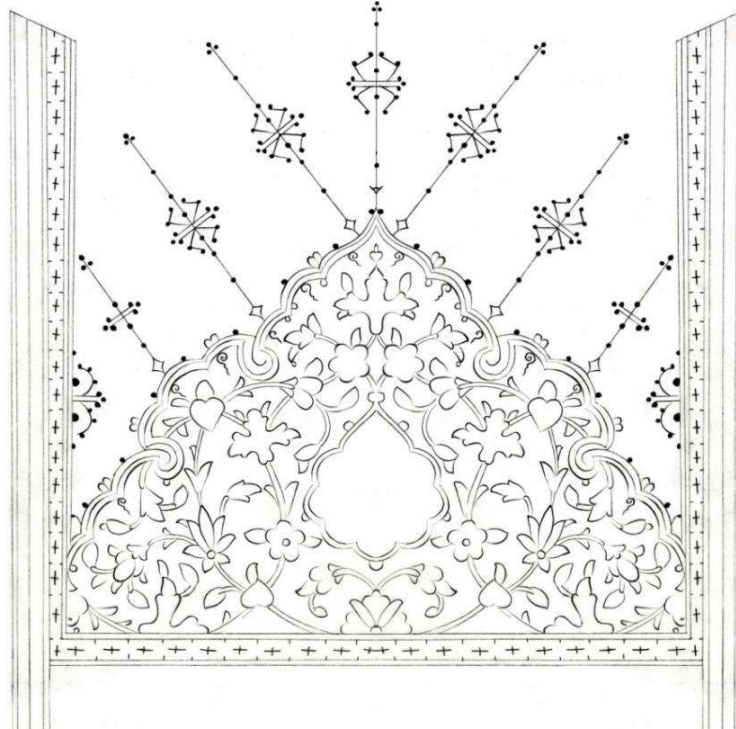
Örnek: 5 Çizim: 5

Şerhu Vikâyetü'r-Rivâye min Mesâ'ili'l-Hidâye, 973/1565, Hâfız Ahmet Ağa: 87,
Unvân Sayfası (Çizim: F.Şeyma Boydak).

Örnek: 6 Resim: 12

Gülistân, 983/1575, Hâfız Ahmet Ağa: 42/1, Unvân Sayfası.

Örnek: 6 Çizim: 6

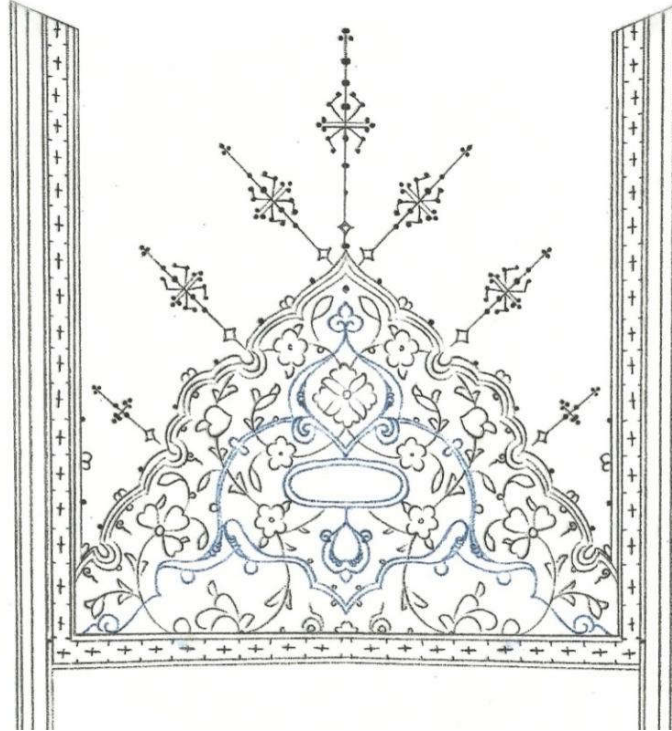
Gülistân, 983/1575, Hâfız Ahmet Ağa: 42/1, Unvân Sayfası

(Çizim: F.Şeyma Boydak).

Örnek: 7 Resim: 13

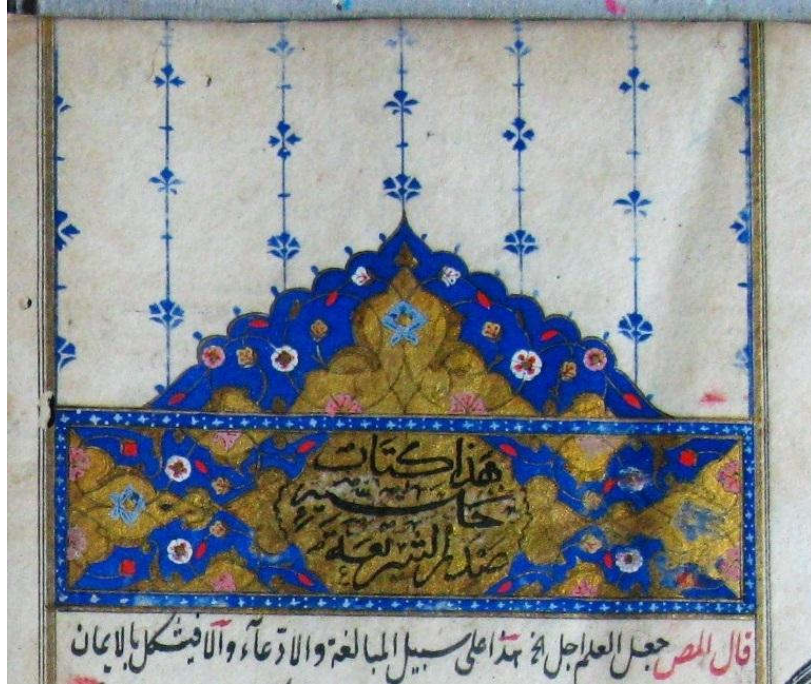
Bustân, 983/1575, Hâfız Ahmet Ağa: 42/2, Unvân Sayfası.

Örnek: 7 Çizim: 7

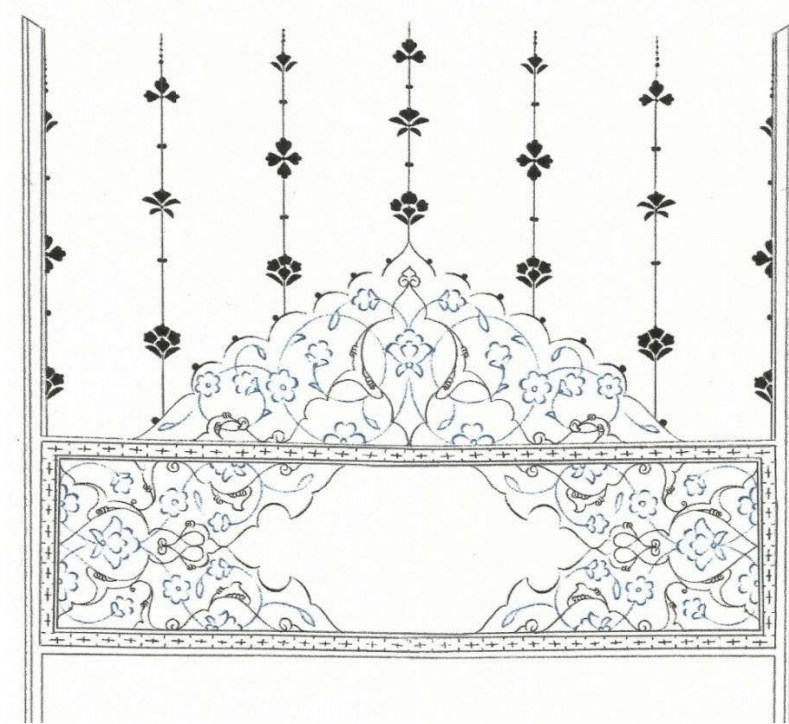
Bustân, 983/1575, Hâfız Ahmet Ağa: 42/2, Unvân Sayfası

(Çizim: F.Şeyma Boydak).

Örnek: 8 Resim: 14

Hâşiye alâ Şerhi Vikâyeti'r-Rivâye fi Mesâili'l-Hidâye, 979/1571, Hâfız Ahmet Ağa: 107, Unvân Sayfası.

Örnek: 8 Çizim: 8

Hâşiye alâ Şerhi Vikâyeti'r-Rivâye fi Mesâili'l-Hidâye, 979/1571, Hâfız Ahmet Ağa: 107, Unvân Sayfası (Çizim: F.Şeyma Boydak).

Resim: 15

Rodos Hâfız Ahmet Ağa Kütüphanesi vakıf mührü.